

Конституційна доктрина Л. Юзькова

М. Ставнійчук

кандидат юридичних наук,
член Європейської Комісії «За демократію через право»
(Венеційська Комісія) у 2009–2013 роках,
віце-президент Світового конгресу українських юристів

«Над Конституцією — лише Бог», над нею не можуть «стояти» не тільки державні (правові) акти, а й будь-які інші соціальні акти: політичні, корпоративні, акти самоврядування тощо. Усі вони повинні відповідати букві й духу Конституції, але й сама Конституція має бути «конституційною».

Л. Юзьков

У статті досліджуються передумови та обставини новітнього конституційного процесу. Висвітлюється роль професора Л. Юзькова у підготовці Декларації про державний суверенітет України, виробленні проектів Конституції України.

Ключові слова: Л. Юзьков, конституційна доктрина, конституціоналізм, конституційний процес, Конституція України.

З часу набуття Україною незалежності розпочалася «новітня доба» боротьби за «європейську» Конституцію. Процес правового оформлення Української держави був об'єктивно немислимий без ухвалення Основного Закону, який відображав би найкращі досягнення світового та національного конституціоналізму. Попри усвідомлення цього науковцями, політиками, представниками громадянського суспільства в українському конституційному процесі досі не припиняється боротьба двох світоглядних суспільно-філософських, політико-правових систем, які уособлюють, на нашу думку, минуле і майбутнє. Перша система — пострадянська, пов'язана з перехідним вектором у розвитку конституційної демократії, який, на жаль, нікуди не зник. Друга — Україна модерну, що пропонує сучасну інноваційну модель ефективного і сталого розвитку, яка забезпечує не лише виживання, а й перспективи для всього українського народу.

Цей світоглядний конфлікт між сучасними поглядами громадянського суспільства та авторитарними звичками влади яскраво та традиційно проявляється, перш за все, у конституційному процесі на нинішньому етапі¹.

Історія українського конституційного процесу, на жаль, має дві крайнощі. Це недотримання, навіть нехтування нормами Конституції України, а також прагнення використати Основний Закон як інструмент у політичній боротьбі. Складається

¹ Ставнійчук М. І. Дві України. Поле бою — Конституція // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/internal/dvi-ukrayini-pole-boyu-konstituciya-ukrayini-sogodni-potribni-principovo-nova-konstituciya-novi-gorizonti-suspilnogo-rozvitku-i-pravovih-orientiriv-.html>

ситуація, яка свідчить про нерозуміння того, що питання дотримання Конституції України та її стабільності прямо стосується основоположної ознаки демократичної держави — легітимності державної влади. Легітимність і стабільність будь-якої конституції є головними критеріями довіри та поваги до влади. А без довіри немає діалогу й партнерства і не може бути справедливості, захищеності, гарантування прав людини в суспільстві і державі, поваги до її гідності.

Відсутність таких взаємозв'язків призводить до безпорадності самої конституції як правового явища в усіх трьох її вимірах — як політико-правового договору, як основи правової системи і, зрештою, як Основного Закону держави, що має пряму дію.

Наведена симптоматика спостерігається на всіх основних етапах конституційного процесу в Україні. У 1996 році Основний Закон приймали під загрозою проголошення президентом Л. Кучмою дорадчого референдуму, на який він збирався винести свій варіант Конституції України, з урахуванням положень Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України.

Не став винятком і результат конституційної реформи 2002–2004 років, коли у процесі подолання політичної кризи в грудні 2004 року було ухвалено рішення з порушенням процедури внесення змін до Основного Закону України.

Правовою квінтесенцією Рішення Конституційного Суду України у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України¹ стала заміна політичної системи країни через шість років після ухвалення Конституції України у відповідній редакції, чим було дестабілізовано засади конституційного ладу, підірвано основний інституційний зв'язок між народом як джерелом влади в Україні та парламентом, Президентом України як суб'єктами конституційного процесу.

На початку 2014 року Конституцію України вкотре було використано з огляду на чергову політичну доцільність. «Для подолання чергової глибинної кризи», «з метою позбавлення диктаторських повноважень президента Януковича», «заради досягнення консенсусу еліт» та «виконуючи вимоги Майдану» 21 лютого 2014 року парламент спочатку ухвалює Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України»², тим самим повертаючи Основний Закон у редакції 2004 року, а вже 22 лютого, оскільки Закон набрав чинності з дня, наступного за днем його опублікування, — Постанову «Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/docs/616>

² Про відновлення дії окремих положень Конституції України : Закон України від 21 лютого 2014 року № 742-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/742-18>

законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII»¹.

В умовах фактичної воєнної агресії в Україні, значного поглиблення системної кризи, гуманітарної катастрофи, громадянського протистояння, тривоги в суспільстві влітку 2016 року було внесено зміни до Конституції України в частині судової влади².

Разом з тим очевидно, що дефіцит легітимності — як конституційної, так і демократичної — не може існувати довго. Це на сьогодні чи не найбільша загроза для нашої державності.

Отже, необхідність конституційної реформи в Україні очевидна й актуальна. Україні сьогодні потрібна принципово нова Конституція, що створить засади для миру, відкриє нові горизонти суспільного розвитку та задасть його правові параметри. На необхідності вдосконалення Конституції України постійно наголошує й Венеційська Комісія³, знову і знову підкреслюючи, що конституція — це не тільки тимчасовий політичний акт, вона є правовою основою держави. Зміни до конституції повинні бути збалансовані, а сама вона в подальшій перспективі — стабільною⁴.

На цьому тлі практичного розвитку конституційного процесу особливо важливими, принциповими є фундаментальні конституційно-правові доктринальні позиції визначних національних конституціоналістів, які стояли біля витоків сучасної наукової конституційної думки в Україні.

Надзвичайно актуальними залишаються методологічні й змістовні позиції світоча українського конституціоналізму Л. Юзькова. Віддаючи Леоніду Петровичу величезну шану, хочеться одразу зауважити, що він був одним із перших вітчизняних науковців, які ще на початку 90-х років минулого сторіччя висловлювали переконання щодо необхідності зв'язаності держави у своїй діяльності правом. Він відстоював погляди щодо верховенства права та конституції, необхідності забезпечення найвищої юридичної сили та прямої дії Основного Закону, перевірки на конституційність законів та інших нормативно-правових актів. В умовах пострадянської державності, обтяженої авторитарною традицією, ці ідеї мали особливо важливе значення не лише для подальших наукових досліджень, а й для безпосереднього формування конституційних норм, запровадження адміністративної та судової практик, заснованих на повазі до прав людини й основоположних свобод. Л. Юзьков сформулював основні риси концепції верховенства права

¹ Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI : Постанова Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/750-18>

² Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>

³ *Ставнійчук М. І.* Окремі проблеми новітнього конституційного процесу у світлі висновків Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) // *Право України*. — 2012. — № 8. — С. 146.

⁴ *Ставнійчук М. І.* Дефіцит легітимності влади як загроза державності України // *Дзеркало тижня* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/LAW/deficit-legitimnosti-vladi-yak-zagroza-derzhavnosti-ukrayini-.html>

як мірила справедливості, зв'язаності держави правом та недопущення владної сваволі. Вченому свого часу довелося реалізовувати свої ідеї конституціоналізму за дуже непростих суспільно-політичних обставин. На нашу думку, ці ідеї залишаються надактуальними й донині.

Академік Л. Юзьков був ключовою особою конституційного процесу. Він, як відомо, очолював робочу групу Конституційної Комісії з опрацювання нової Конституції України, утвореної Верховною Радою Української РСР 24 жовтня 1990 року. Прикінцевим наслідком роботи цієї Комісії був проект нової Конституції України, датований 26 жовтня 1993 року. Це була остання версія нового проекту, над яким Комісія працювала упродовж двох років після ухвалення нею ж Концепції нової Конституції України 19 червня 1991 року. Професор Л. Юзьков суттєво вплинув на зміст та організацію всієї роботи, пов'язаної з підготовкою та апробацією проекту Конституції¹. Вагомим був його вплив і на зміст проекту.

Л. Юзьков наголошував на врахуванні наявної конституційної традиції, яка втілювалася у Пактах і Конституціях прав і вольностей Війська Запорозького 1710 року (Конституція Пилипа Орлика), Конституції УНР, конституціях УРСР, конституційній доктринальній думці українських вчених багатьох поколінь.

На думку вченого, конституція повинна поєднувати кращі досягнення світового конституціоналізму з «історичними й національними традиціями українського державотворення». Конституція розглядалася ним як необхідна умова легітимності влади та проведення структурних суспільно-політичних реформ в Україні: «відсутність принципово нової Конституції є гальмом на шляху здійснення насамперед економічних, а також політичних та державно-правових реформ»².

В історії створення новітньої Конституції України професор, академік Л. Юзьков взяв на себе велику відповідальність використати весь потенціал національної науки конституційного права, осмислення зарубіжного конституціоналізму, сформувати колектив вчених з метою підготовки спочатку доктрини Конституції, а потім Концепції і нормативної моделі нової Конституції України. Концепція Конституції України (далі — Концепція) була опублікована в газеті «Голос України» й пройшла суспільний «фільтр» погодження із можливістю внесення пропозицій громадянами України. Передусім за ідеями професора Л. Юзькова у Концепції були сформульовані її загальнометодологічні засади, суть яких зводилася до таких найважливіших позицій³: Конституція України має бути Основним Законом суверенної держави, через увесь зміст вона повинна послідовно провести ідеали демократичної й правової організації влади; до центру організації і функціонування держави Конституція має поставити людину як найвищу соціальну цінність, її свободу, права і гідність, її здоров'я, матеріальні і духовні блага. Конституція покликана закріпити пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими, показати прийнятність для України загальновизнаних норм міжнародного права; має бути стабільним юридичним

¹ Конституція незалежної України : у 3 кн. / за ред. С. Головатого. — К. : Укр. правн. фундація, 1995. — Кн. 1 : Документи, коментарі, статті. — С. 11.

² Піонер вітчизняного конституціоналізму [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&&newsid=120426>

³ Юзьков Л. Проект нової Конституції України (в редакції від 1 липня 1992 року), винесений на всенародне обговорення // Конституція незалежної України : у 3 кн. / за ред. С. Головатого. — Кн. 1 : Документи, коментарі, статті. — К., 1995. — С. 13–22.

документом, безпосередньо діючим правом. Її норми повинні бути певною мірою загальними і конкретними, закріплювати визначальні засади відносин, що складаються між людиною, суспільством і державою.

Ці загальнометодологічні позиції були суттєво розширені і значно конкретизовані в спеціальному розділі Концепції, присвяченому засадам конституційного ладу України. Тут, зокрема, йшлося про те, що Україна є національною державою. Народ України — громадяни України, які є рівними перед законом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до політичних партій і рухів, релігії, роду і характеру занять, місця і часу проживання в межах Республіки та інших обставин. Від його імені в цілому може виступати виключно Верховна Рада. У цьому самому розділі визначається основоположний принцип функціонування державної влади, принцип її поділу на законодавчу, виконавчу і судову з необхідними механізмами противаг і взаємного стримування.

Модельовалася форма державного правління — президентська республіка, форма державного устрою — унітарна держава, до складу якої входить Республіка Крим. Передбачалося, що основою суспільного і державного ладу України є економічний, політичний та ідеологічний плюралізм, багатопартійність, розвиток самоврядування¹.

Значна увага в Концепції приділялася з проблемі прав людини і громадянина. Вирішення цієї проблеми на конституційному рівні пропонувалося виходячи із таких визначальних засад: права людини не даровані державою, вони є природними, а відтак — невідчужуваними і недоторканими; перелік прав і свобод людини і громадянина, їх зміст та механізм здійснення мають відповідати міжнародним стандартам, закріпленим у Загальній декларації, міжнародних пактах та інших документах про права людини і громадянина; усі права і свободи людини і громадянина, проголошені Конституцією, підлягають захисту в судовому порядку; державні органи і посадові особи зобов'язані поважати права людини і громадянина, сприяти їх реалізації; держава несе відповідальність за забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Враховуючи особливу важливість утвердження цих засад і зміцнення гарантій прав і свобод людини і громадянина, Концепція передбачала запровадження в Україні посади парламентського Уповноваженого з питань захисту прав людини².

Останні формулювання Концепції, звичайно, залишалися за видатним вченим, оскільки Л. Юзьков був головою робочої групи першої Конституційної Комісії, яка працювала у безперервному режимі «від ідеї — до конституційної норми». Адже найважливіше, про що постійно він нагадував, — саме в Основному Законі має бути відображена установча влада народу та у правовій формі врегульовані його корінні національні інтереси та права і свободи людини³.

¹ Юзьков Л. Проект нової Конституції України (в редакції від 1 липня 1992 року), винесений на всенародне обговорення // Конституція незалежної України : У 3 кн. / за ред. С. Головатого. — Кн. 1 : Документи, коментарі, статті. — К., 1995. — С. 13–22.

² Там само.

³ Постійний представник Верховної Ради у Конституційному Суді Анатолій Селіванов: «Українському народу потрібна “жива” Конституція України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua/fsview/132210.html>

Вчений чітко розрізняв Конституцію юридичну та фактичну, а також підтримував ідею Конституційного Договору як одного з варіантів виходу України з кризи. Л. Юзьков утверджував концепцію конституційних законів, згідно з якою, конституційні закони «регулюють ті ж суспільні відносини, що й Конституція. Але конституційні закони, на відміну від Основного Закону, своїм регламентуючим впливом охоплюють не весь комплекс конституційної «матерії», а лише певні, до того ж найважливіші, її частини (сторони, сфери)», які «прямо чи опосередковано визначаються Конституцією»¹. При цьому вчений обґрунтовував класифікацію таких законів, виділяючи органічні (тобто закони, які «визначають порядок набрання чинності Конституцією, закони про внесення змін і доповнень до неї»), номінальні («їх перелік і конкретне офіційне найменування передбачені конституціями»), ординарні (вони «приймаються на виконання відповідних норм Конституції»)².

Л. Юзьков вважав доцільним на стадії підготовки робочих конституційних проєктів залучення фахівців-конституціоналістів, а після всебічного обґрунтування кожного положення — надати політикам можливість аналізувати і прогнозувати сформовані тексти на предмет відповідності реаліям і перспектив впливу на розвиток суспільно-політичних відносин.

На основі Концепції Конституційною Комісією було підготовлено проєкт нової Конституції України, який після доволі бурхливого обговорення у Верховній Раді України також було опубліковано для всенародного обговорення. Відповідною Постановою Верховної Ради України від 1 липня 1992 року термін всенародного обговорення проєкту був встановлений до 1 листопада 1992 року.

У цей період також напружено працювала робоча група Комісії із розробки нової Конституції України. Насамперед вивірялись підходи до нормативно-правового формулювання принципово нових конституційних положень, оформлення Основного Закону саме як юридичного, безпосередньо діючого документа. В основу цих підходів були покладені такі засади³: Конституція як юридичний документ повинна охоплювати внутрішньо узгоджену систему правових норм, які з різною мірою конкретності покликані регулювати основоположні відносини між людиною, суспільством і державою. Виходячи із практичних потреб і усталених традицій сучасного конституціоналізму, у ній мають міститися норми-поняття, норми-цілі, норми-принципи і норми — конкретні регулятори. Співвідношення цих норм має бути таким, щоб не перетворити Основний Закон на загальну декларацію чи, навпаки, правову інструкцію; усі конституційні норми (незалежно від ступеня їх конкретності) повинні бути нормами прямої дії, породжувати певні юридичні результати (правовідносини); від конституційних норм мають бути похідними усі інші (галузеві) юридичні норми, а не навпаки, як це часто трапляється зараз при нестабільності правової системи; конституційні норми, доки вони не змінені чи не відмінені, повинні діяти і надійно захищатися державою. Хоча це не

¹ Юзьков Л. Конституційні закони: утвердження концепції і становлення практики / Л. Юзьков // Радянське право. — 1991. — № 5. — С. 13.

² Там само.

³ Юзьков Л. Проєкт нової Конституції України (в редакції від 1 липня 1992 року), винесений на всенародне обговорення // Конституція незалежної України : У 3 кн. / за ред. С. Головатого. — Кн. 1 : Документи, коментарі, статті. — К., 1995. — С. 13–22.

означає, що норми Основного Закону є абсолютно незаперечними, вони можуть юридично заперечуватись, але за умови дотримання необхідних, до того ж визначених у самій Конституції жорстких процедур.

Л. Юзьков, корифей української юридичної науки, не втомлювався повторювати: «Ми пишемо Конституцію на віки»¹. Чи вірив він насправді в ці слова? Може, й так, хоча не міг не розуміти, що плід компромісу в епоху політичного зламу потребуватиме подальших змін. І все українське суспільство було свідком певних метаморфоз із трансформації й відновлення Конституції України. Проте життя триває, суспільні процеси виносять на порядок денний питання про оновлення Основного Закону, оскільки «ідеальний» — він загалом розв'язує проблеми державотворення, однак через деякі «деталі», «дрібниці» (з яких, як відомо, й складається життя) подеколи опиняється в глухому куті. Породжуються настільки непередбачувані управлінсько-правові химери, що суспільство замість наблизитися віддаляється від характеристики «громадянське» з космічною швидкістю. І світ час від часу вказує нам: межу цивілізованості порушено².

І тому в проєкті Конституції України, як зазначав Л. Юзьков, завдання ставилося таким чином, «щоб громадянське суспільство підпорядкувати людині, а державу — суспільству і людині. А не навпаки, як це десятиліттями було у нас: і суспільство, і людина — для держави»³. Зазначимо, що необхідність включення такого розділу до Конституції України обґрунтовується вченими і на сучасному етапі конституційних перетворень. У науковій літературі зазначається, що «магістральними напрямками удосконалення конституційних основ громадянського суспільства в Україні є саморозвиток і демократизація самого громадянського суспільства та його інститутів, удосконалення Конституції та актів чинного законодавства, що визначають партнерство громадянського суспільства і держави та пошук нових конструктивних форм і інститутів реалізації відповідного громадсько-державного партнерства в конституційно-правовій площині»⁴.

Серед загальнометодологічних принципів Концепції нової Конституції України, схваленої Верховною Радою УРСР 19 червня 1991 року, в пункті 2 вказувалося на те, що «в центрі уваги нової Конституції має бути людина як найвища соціальна цінність, її права і свободи та їх гарантії»⁵. У цьому зв'язку Л. Юзьков тоді зазначав: «До центру організації і функціонування держави Конституція має поставити людину як найвищу соціальну цінність, її свободу, права і гідність, її здоров'я, матеріальні і духовні блага. Вона (Конституція) покликана закріпити пріоритет

¹ Писаренко С. Ми пишемо конституцію на віки / С. Писаренко // Віче. — 2011. — № 11. — С. 14–15.

² Там само.

³ Юзьков Л. П. Загальний огляд проєкту Конституції України / Л. П. Юзьков // Антологія української юридичної думки : в 10 т. — Т. 9 : Юридична наука радянської доби. — К. : Юридична книга, 2004. — С. 344.

⁴ Лотюк О. С. Конституційно-правові основи розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / О. С. Лотюк ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К., 2015. — 35 с.

⁵ Конституція незалежної України : у 3 кн. / за ред. С. Головатого. — Книга 1 : Документи, коментарі, статті. — К., 1995. — С. 65.

загальнолюдських цінностей над класовими, показати прийнятність для України загальноновизнаних норм міжнародного права»¹.

Преамбула проекту Конституції України, винесеного Верховною Радою України на всенародне обговорення (в редакції від 1 липня 1992 року), серед інших, містила й таке положення: «Народ України... визнаючи свободу і природні права людини найвищою соціальною цінністю», тоді як текст проекту Конституції не містив відповідних положень про визнання людини найвищою соціальною цінністю. Загалом же уявлялося, як зазначав Л. Юзьков, що «Конституція як юридичний документ повинна охоплювати внутрішньо узгоджену систему правових норм, які з різною мірою конкретності покликані регулювати основоположні відносини між людиною, суспільством і державою»². Цей проект був спрямований на утвердження гуманістичних ідеалів в Україні, її розбудову як суверенної та демократичної, правової держави, в центрі якої стоїть людина, її права і свободи, гідність і здоров'я, матеріальні і духовні блага.

Після всенародного обговорення положення про визнання людини найвищою соціальною цінністю знову багаторазово доопрацьовувалося. Так, у частині першій статті 1 Розділу I «Загальні засади конституційного ладу» Проекту Конституції України, внесеного Комісією Верховної Ради України по розробці Конституції України в редакції від 27 травня 1993 року, вказувалося: «Конституційний лад України ґрунтується на визнанні людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю, пріоритеті її прав і свобод». Відзначимо, що формулювання найбільш точно відповідає чинній Конституції України. Визначеність і пов'язаність визнання людини найвищою соціальною цінністю як засади конституційного ладу України відзначалося Л. Юзьковим як таке, що «чіткіше і зрозуміліше» відповідає на «питання про те, яке суспільство, зокрема який соціально-економічний лад, програмує проект Конституції»³.

Після обговорення цього проекту Конституції України на сесії Верховної Ради України у вересні–жовтні 1993 року з'явився проект Конституції України в редакції від 26 жовтня 1993 року. В ньому положення «Конституційний лад України ґрунтується на визнанні людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю, пріоритеті її прав і свобод» містилося вже в частині першій статті 2. У цьому зв'язку Л. Юзьков зазначав: «Внесено окремі зміни до розділу, присвяченого загальним засадам конституційного ладу... Вони не викликають суттєвих заперечень. Але все ж виникає одне запитання: чи варто було переносити із першої статті до другої положення про те, що «конституційний лад України ґрунтується на визнанні людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю...?» А поло-

¹ Юзьков Л. Від Декларації про державний суверенітет України до Концепції нової Конституції України / Л. Юзьков // Конституція незалежної України: у 3 кн. / за ред. С. Головатого. — Книга 1 : Документи, коментарі, статті. — К., 1995. — С. 10.

² Юзьков Л. Проект Нової Конституції України (в редакції від 1 липня 1992 року), винесений на всенародне обговорення / Л. Юзьков // Конституція незалежної України : у 3 кн. / за ред. С. Головатого. — Книга 1 : Документи, коментарі, статті. — К., 1995. — С. 15.

³ Юзьков Л. Проект Нової Конституції України (в редакції від 27 травня 1993 року) після всенародного обговорення / Л. Юзьков // Конституція незалежної України : у 3 кн. / за ред. С. Головатого. — Книга 1 : Документи, коментарі, статті. — К., 1995. — С. 26.

ження, що «Україна є демократичною, правовою, соціальною державою», — із другої статті до першої? За такої модифікації проекту певним чином зміщуються акценти. На перше місце ставиться держава, а не людина. Крім того, порушується логіка викладу нормативного матеріалу, оскільки статті проекту, що стосуються суті держави і форми її правління, «розриваються» (статті 1 і 2)¹.

Отже, з урахуванням результатів всенародного обговорення опублікованого проекту нової Конституції України було вкотре підготовлено новий варіант проекту. Він значно, а за низкою позицій — суттєво відрізняється від попереднього (опублікованого) проекту. Значно змінено структуру, внесено корективи до преамбули, до розділу «Засади конституційного ладу», до тлумачення громадянського суспільства, розуміння принципу поділу влади, визначення місця тих чи інших структур у державному механізмі. Зменшена кількість декларативних положень. Дещо скорочено обсяг проекту Конституції. Усе це зумовлено характером і конкретним змістом зауважень і пропозицій, які надійшли чи були опубліковані в ході всенародного обговорення проекту. А таких зауважень, як відомо, було чимало. Вони стосувалися практично всіх положень проекту, але насамперед таких принципів позицій²: правового статусу людини і громадянина; суті суспільства, яке моделюється проектом Конституції; форми державного правління і форми державного устрою, політичного режиму незалежної України; національного фактора функціонування української державності; суті, змісту і форми здійснення народо-владдя; визначальних принципів і механізму реалізації державної влади в центрі і на місцях, системи самоврядування та його співвідношення з державною владою; організації судової влади тощо.

Проект Конституції України, який складено з урахуванням результатів всенародного обговорення, зазнав багатьох змін і доповнень. Але в головному він залишився незмінним, стабільним. Проект послідовно проводив лінію на утвердження України як незалежної держави, держави, яка визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю.

Особливу увагу Л. Юзькова привертала й питання організації влади, зокрема її поділ на законодавчу, виконавчу та судову. Обґрунтовуючи необхідність балансу гілок влади, вчений з погляду раціональної організації відстоював позиції підтримки сильного інституту президентства³. Окрім цього, він підтримував ідею двопалатного парламенту, обґрунтовуючи та роз'яснюючи, що така модель не призведе в майбутньому до федералізму, а є більш ефективною організацією законодавчої влади. Ідеї Л. Юзькова щодо роздержавлення місцевих рад і пере-

¹ Юзьков Л. Проект Нової Конституції України (в редакції від 26 жовтня 1993 року) після обговорення на сесії Верховної Ради України у вересні – жовтні 1993 року / Л. Юзьков // Конституція незалежної України : у 3 кн. / за ред. С. Головатого. — Книга 1 : Документи, коментарі, статті. — К., 1995. — С. 33.

² Юзьков Л. Проект нової Конституції України (в редакції від 1 липня 1992 року), винесений на всенародне обговорення / Л. Юзьков // Конституція незалежної України : у 3 кн. / за ред. С. Головатого. — Кн. 1 : Документи, коментарі, статті. — К., 1995. — С. 13–22.

³ Селиванов А. Конституционные идеи профессора Леонида Юзькова и современность / А. Селиванов // Голос Украины. — 2008. — 25 января [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/rus/article/1201182482.html>

творення їх на повноцінні органи місцевого і регіонального самоврядування були сприйняті науковою спільнотою як революційні і зрештою були підтримані такими вченими, як І. Бутко, Ю. Шемшученко, М. Пухтинський, М. Орзіх та інші.

Таким чином, наукова, суспільно-правова позиція професора Л. Юзькова, яка полягала в тому, що нова Конституція України повинна поєднувати найкращі досягнення світового конституціоналізму з «історичними й національними традиціями українського державотворення», є ключовим методологічним підходом, що залишається актуальним і донині. Чинна Конституція України розпочинається словами: «Верховна Рада України від імені Українського народу — громадян України всіх національностей...». Саме «Українського народу», а не «народу України», як спочатку пропонувалося. На такому формулюванні наполягав професор Л. Юзьков. Саме така політико-правова категорія здавалася йому найбільш правильною¹.

Серед багатьох новелістичних ідей конституційного права, які відрізнялися конструктивним характером і чіткою аргументацією, особливе значення мали пропозиції Л. Юзькова щодо введення до конституційної доктрини таких нових юридичних понять, як конституційні і органічні закони, відзначаючи, що є необхідність нейтралізувати бажання частого внесення змін до Конституції у політичних сил та влади.

Методично виступаючи проти надмірної політизації Конституції України, вчений звертався у своїх публікаціях до громадськості і державних діячів із закликом розглядати фактичну Конституцію держави, тобто реальні суспільні відносини, що складаються на ґрунті юридичної Конституції, виявляючи ефективність існуючої конституційної системи.

Головна ідея професора Л. Юзькова залишається актуальною й нині: народовладдя підпорядковує діяльність держави та її органів інтересам людини, всіх соціальних верств суспільства. Антиконституційною є діяльність, спрямована на задоволення інтересів лише окремої частини народу. Ця теза вказує не тільки на повновладдя, а й на соціальну гарантованість, правову захищеність людини, демократичний режим функціонування держави. Можливості втілити концептуальну позицію вченого покладаються сьогодні на тих, хто бере участь у роботі над внесенням змін до Конституції України. Як голова робочої групи першої Конституційної Комісії, Л. Юзьков передбачив і забезпечив два етапи роботи над проектом Основного Закону: підготував проект нової Конституції України (в редакції від 1 липня 1992 року), винесений на всенародне обговорення, а згодом розробив новий проект (в редакції від 27 травня 1993 року).

Таким чином, сумлінно, без політичних мотивацій швидких темпів розробки нової Конституції, уникаючи кон'юнктури привабливості посилення влади державних інститутів, професор Л. Юзьков переслідував мету народної легітимізації і публічного розгляду тексту Конституції, що створювалася для народу України, який здобув свободу. Приклад методологічного орієнтиру у роботі над внесенням змін до Основного Закону закликає ще раз оцінити наполегливу працю видатного

¹ *Королук В. О.* Провісник нового і праведного закону (штрихи до портрета Леоніда Юзькова на тлі історичної епохи) / В. О. Королук ; заг. ред. В. Кампа. — К., 2014. — С. 6.

вченого-конституціоналіста, адже досягнутий етап побудови конституціоналізму в Україні був справою всього його життя¹.

Фактично задум про нову Конституцію України, що виник ще у середині 80-х років ХХ сторіччя, до початку перебудови, було реалізовано у практичній площині після ухвалення 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет України, у прикінцевій частині якої містяться положення про те, що є «основою для нової Конституції, законів України і визначає позиції Республіки при укладанні міжнародних угод»². У зв'язку з цим варто згадати також визначальну роль Леоніда Петровича у роботі над самою Декларацією про державний суверенітет України³ та Актом проголошення незалежності України⁴, що були підготовлені вузьким складом провідних юристів — представників конституційного права, теорії держави та права, адміністративного і міжнародного права, яких очолював Л. Юзьков.

Підсумовуючи, зауважимо, що, на думку Л. Юзькова, Конституція має особливу місію — бути Основним Законом держави, в якому виражена установча влада народу та у правовій формі забезпечуються його корінні національні інтереси. Порівнюючи інтереси держави та інтереси громадян у процесі реалізації Конституції, Основний Закон насамперед потрібен для блага громадян, а вже потім — держави. Принципами, які повинен закріплювати Основний Закон, мають бути: незалежність України, унітаризм держави, суверенітет народу, поділ влади, права людини, верховенство права, конституційна демократія, пріоритет міжнародного права над національним, місцеве самоврядування, конституційний контроль тощо⁵.

Україна сьогодні знову стоїть перед життєво важливим викликом необхідності напрацювання Суспільного договору та ухвалення нової Конституції України як його основи. Аналізуючи науковий, державотворчий доробок світоча новітнього українського конституціоналізму академіка Л. Юзькова, віддаючи належне його особистості як державотворця і вченого, фундаментальності його наукового бачення та прогнозування, новаторству його ідей, їх глибині, необхідно відзначити, що саме це і надає актуальності авторській конституційній доктрині, її засадам та принципам, методологічним підходам до формального забезпечення конституційного процесу, змістовного його наповнення більш як через два десятиліття років.

¹ Селіванов А. Справа всього життя професора Леоніда Юзькова / А. Селіванов // Вісник Конституційного Суду України. — 2013. — № 1. — С. 105–106.

² Проблеми сучасного українського конституціоналізму : збірка наукових праць на пошану першого Голови Конституційного Суду України, проф. Леоніда Юзькова / Конституц. Суд України. Акад. прав. наук України : за заг. ред. А. Стрижака, В. Тація / упоряд.: В. Бринцев, В. Кампо, П. Стецюк. — К., 2008. — С. 11.

³ Декларація про державний суверенітет України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12>

⁴ Акт проголошення незалежності України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>

⁵ Королюк В. О. Провісник нового і праведного закону (штрихи до портрета Леоніда Юзькова на тлі історичної епохи) / В. О. Королюк ; за заг. ред. : В. Кампа. — К., 2014. — С. 12, 15, 18.

Ставнийчук М. Конституционная доктрина Л. Юзькова. В статье исследуются предпосылки и обстоятельства новейшего конституционного процесса. Освещается роль профессора Л. Юзькова в подготовке Декларации о государственном суверенитете Украины, разработке проектов Конституции Украины.

Ключевые слова: Л. Юзьков, конституционная доктрина, конституционализм, конституционный процесс, Конституция Украины.

Stavniychuk M. The Constitutional Doctrine of L. Yuzkov. The article examines the preconditions and circumstances of the newest constitutional process. The role of professor L. Yuzkov in the preparation of the Declaration on the State Sovereignty of Ukraine, the drafting of the Constitution of Ukraine is highlighted.

Key words: L. Yuzkov, constitutional doctrine, constitutionalism, constitutional process, the Constitution of Ukraine.